

TEOLÓGIA A FALZIFIKÁCIA¹

Antony FLEW

Začnime parabolou. Je to parabola odvodená od príbehu, ktorý rozpráva John Wisdom vo svojom vyhľadávanom a priekopníckom článku s názvom Bohovia². Stretnú sa dvaja cestovatelia na rúbanisku v džungli. Rúbanisko je plné kvetov, no i buriny. Prvý cestovateľ povie: "O túto parcelu sa musí starať nejaký záhradník." Druhý mu odpovedá: "Tu niet nijakého záhradníka." Utáboria sa a pozorujú okolie. Po záhradníkovi však ani chýru, ani slychu. "Možno je to neviditeľný záhradník." Nuž postavia si ostatný plot, napustia ho elektrinou a hliadkujú so strážnymi psami. (Pretože nezabudli na *Neviditeľného* od H. G. Wellsa,³ ktorého bolo cítiť, ale nie vidieť.) Nijaké výkriky však nenaznačujú, že by sa nachytil nejaký votrelec, ani žiadne pohyby neprehrádzajú, že by sa niekto pokúšal preliezť plot. Strážne psy nebrešú. Veriaci cestovateľ sa však stále nie a nie dať presvedčiť: "Predsa len existuje záhradník, neviditeľný, nedotknuteľný, necitlivý k elektrickým šokom, záhradník, ktorý nezanecháva žiadne stopy a nevydáva žiadne zvuky, záhradník, ktorý prichádza tajne, aby sa staral o záhradu, ktorú má rád." Cestovateľ-skeptik je z neho zúfalý: "Čo však zostalo z vášho pôvodného tvrdenia? Ako sa vôbec líši tento váš neviditeľný, nedotknuteľný, večne unikajúci záhradník od imaginárneho záhradníka alebo dokonca od neexistujúceho záhradníka?"

Na tejto parabole môžeme pochopiť, ako to, čo sa začína ako tvrdenie, že niečo existuje, alebo že existuje nejaká analógia medzi určitými komplexami javov, dá sa postupne zredukovať do úplne inej podoby, na čosi ako výraz "oblúbeného obrazu".⁴ Skeptik hovorí, že záhradníka niet. Veriaci tvrdí, že záhradník existuje (ale je neviditeľný atď.). Nieкто zasa hovorí o sexuálnom správaní, iný radšej o Afrodite (hoci vie, že v skutočnosti neexistuje nijaká nadprirodzená bytosť, ktorá by sprevádzala všetky sexuálne fenomény a bola za ne zodpovedná.) Tento proces spresňovania sa dá preverovať v každom bode, až pôvodné tvrdenie úplne zmizne a sotva niečo z neho zostane (iba ak tautológia). Wellsov "neviditeľný" bol, pravdaže, neviditeľný, no vo všetkom ostatnom to bol človek ako my všetci. Napriek tomu, že proces spresňovania sa obvykle preveruje v čase, nie vždy sa skončí takto uvážene. Nieкто môže rozptýliť svoje tvrdenie bez toho, aby si to všimol. A aj veľmi smelá hypotéza sa dá krok za krokom, postupnými spresneniami, umlčať.

A práve v tom, zdá sa mi, spočíva mimoriadne nebezpečenstvo, priam endemické zlo pre teologické tvrdenia. Vezmime si také tvrdenia ako "Boh má plán", "Boh stvoril svet", "Boh nás miluje ako svoje deti". Vyzerajú na prvý pohľad ako tvrdenia, ohromné kozmologické tvrdenia. To, pravdaže, nie je nijakým znakom, ktorý by zaistoval, že sú alebo chcú byť naozaj tvrdeniami. Obmedzme sa však na prípady, v ktorých tí, čo vyslovujú takéto vety, ich zamýšľajú ako tvrdenia. (Medzitým si povšimnime, že takisto málo pravdepodobne budú úspešní tí, čo takéto výroky zamýšľajú alebo interpretujú ako skryté príkazy, želania, maskované výkriky, utajenú morálku či všetko ostatné, len nie tvrdenia, a chcú, aby im poslúžili rovnako ortodoxne alebo prakticky efektívne.)

Tvrdenie, že to a to je pravda, je nevyhnutne ekvivalentné popieranu tvrdenia, že to a to nie je pravda. Predpokladajme potom, že pochybujeme o niečom, čomu niekto dáva vo svojom tvrdení voľný priechod, alebo predpokladajme ešte radikálnejšie, že pochybujeme o tom, či vôbec skutočne niečo tvrdí. Jedným zo spôsobov, ako sa snažiť pochopiť (alebo snáď aj vyloužiť) jeho tvrdenie, je pokúsiť sa nájsť to, čo by pokladal za protirečiace svojej pravde, resp. nezlučiteľné s ňou. Pretože ak je výrok skutočne tvrdením, bude nevyhnutne ekvivalentný popieranu negácie tohto tvrdenia. A všetko, čo by mohlo platiť proti tomuto tvrdeniu alebo čo by pomklo hovoriaceho vzdať sa ho a uznať, že bolo chybné, musí byť súčasťou významu (resp. celým významom) negácie tohto tvrdenia. A poznať význam negácie tvrdenia sa takmer rovná poznaniu významu tohto tvrdenia. Ak však niet ničoho, čo údajné tvrdenie popiera, potom niet ani ničoho, čo tvrdí: a preto to v skutočnosti nie je tvrdenie. Keď sa skeptik v našej parabole pýtal veriaceho: "Ako sa vôbec líši tento váš neviditeľný, nedotknuteľný, večne unikajúci záhradník od imaginárneho záhradníka alebo dokonca od neexistujúceho záhradníka?", tvrdil tým, že predošlé tvrdenia veriaceho sa natoľko rozložili jeho vlastným spresňovaním, že už prestali byť akýmikol'vek tvrdeniami.

Takže aj ľuďom, ktorí nie sú náboženský veriaci, sa často zdá, akoby nebolo možné predstaviť si žiadnu udalosť či reťaz udalostí, ktorých výskyt by vzdelaní veriaci uznali ako dostatočný dôvod na tvrdenie, že "Boh s tým nemá vôbec nič spoločné" alebo "Boh nás teda skutočne nemiluje". Znovu nás o tom uistujú. Nato sme však svedkami, ako zomiera dieťa na nevyliciteľnú rakovinu hrdla. Jeho pozemský otec sa ho snaží všemocne zachrániť, ale jeho nebeský otec neprejavuje ani známku starosti. Nasleduje isté spresňovanie - božia láska asi "nie je ľudská láska" alebo je to "tajomná láska" - a zisťujeme, že takéto nešťastia sú celkom zlučiteľné s tvrdením, že "Boh nás miluje ako otec (hoci, pravdaže,...)". A presviedčajú nás ďalej.

Napokon však zrejme položíme otázku: Akú cenu má uisťovať sa o božej láske (správne definovanej) a proti čomu je táto zdanlivá záruka skutočne zárukou? Čo by sa muselo stať, aby sme mali nielen nutkanie na (morálne a nesprávne) tvrdenie, ale aby sme aj oprávnené (logicky a správne) tvrdili, že "Boh nás nemiluje" alebo že "Boh neexistuje"? Preto predkladám účastníkom sympózia túto jednoduchú kľúčovú otázku: "Čo by sa muselo stať, čo by pre vás znamenalo vyvrátenie božej lásky alebo božej existencie?"⁵

Preložil *Emil Višňovský*

POZNÁMKY

¹ Redakcia ďakuje autorovi prof. A. Flewovi ako vlastníkovi autorských práv za láskavý súhlas s uverejnením slovenského prekladu state.

² Pozri J. Wisdom: Gods. In A. Flew, ed.: *Language and Logic*. Series I. Oxford, Blackwell 1951.

³ Pozri F. G. Wells: *Neviditeľný*. Bratislava 1956 (pozn. prekl.).

⁴ Pozri J. Wisdom: Gods. In A. Flew, ed.: *Language and Logic*. Series I. Oxford, Blackwell 1951, s. 10-11.

⁵ Stat' predniesol autor na sympóziu na Christ College v Oxforde v roku 1950 a odvtedy bola publikovaná vyše 30-krát vrátane prekladov do nemčiny, taliančiny, španielčiny atď. (pozn. prekl.).